

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 6 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umarov Sardor Yakubovich

QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYA IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING
ASOSIY JIHATLARI 12-16

Atamuratova Dilafroz Rashidovna

XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASINING ILK MATBUOTI: “INQILOB QUYOSHI” 17-20

Mansurov Ulug‘Bek

XX ASRNING 20-50-YILLARIDA NAMANGAN SHAHRIDA SOG‘LIQNI
SAQLASH TIZIMIDAGI MUAMMOLAR 21-24

Umid Bekmuhammad, Sayyora Samandarova

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA‘LIM
TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI 25-31

Norov Shuhrat, Turatosheva Sadoqat

O‘ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING IJTIMOIIY, MADANIY VA TA‘LIMIIY
SOHALARDAGI FALSAFIIY ASOSLARI VA UNING MA‘NAVIY YETUK YOSHLARNI
SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI 32-38

Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li

QUYI AMUDARYO VA BUXORO-QORAKO‘L HUDUDI MANZILGOHLARINING
MODDIY ASHYOLARDA AKS ETISHI 39-42

Quranboyeva Sevinchoy

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA XORAZM VILOYATI AHOLISINING UY-JOY
QURILISHIDA IJTIMOIIY HAYOTNING AKS ETISHI (1945-1985-YILLAR MISOLIDA) 43-46

Mamajanov Azizbek

SOVET HUKUMATI AGRAR SIYOSATINING O‘ZBEKISTON SSR IRRIGATSIYA
TIZIMIGA TA‘SIRI (1950-1990-YILLAR)..... 47-52

Baxritdinov Jasurbek

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING O‘ZBEKISTONDA TARIX VA
ARXELOGIYA FANLARI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI 53-57

Aliqulov Ramazon

TOSHKENT VA FARG‘ONA VODIYSIDAGI DEHQON, CHORVADOR VA HUNARMAND
AHOLINING MADANIY, IJTIMOIIY, SIYOSIIY, IQTISODIIY ALOQALARNING
O‘ZBEK XALQINING ETNOGENEZIDAGI O‘RNI (QANG‘LI QABILASI MISOLIDA) 58-66

Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li

1946–1990-YILLARDA QO‘QON SANOATINING TRANSFORMATSIYASI 67-74

Tashqo‘lova Dilnoza Turaboy qizi

YANGI O‘ZBEKISTON VA XITOIY XALQ RESPUBLIKALARI IQTISODIIY
HAMKORLIGIDA “BIR MAKON-BIR YO‘L” TASHABBUSINING AHAMIYATI 75-78

Jabborov Qaxramon Jaxongir o‘g‘li

JULIYA KOHENNING XVIII-XX ASRLARDA SEFARD YAHUDIYLARINING IJTIMOIIY
HOLATIGA OID TADQIQOTLARI TAHLILI 79-83

<i>Dilfuza Muxammadinova Nasretdinova</i> TA'LIMNING TARAQQIYOT YO'LI	84-89
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Ollanazarov Bekmurod</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA INVESTITSION FAOLLIKNI BOSHQARISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA	90-100
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI	101-107
<i>Tangirkulov Bekzod</i> TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	108-115
<i>Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li</i> TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI	116-125
<i>Ergashev Uyg'un Jabborovich</i> KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVI UCHUN ELEKTRON MANBASINING SHAKLLANISHI, SOLIQ TIZIMIDAGI QO'LLANILAYOTGAN DASTURIY MAHSULOTLARNING AHAMIYATI	126-131

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Nosirxo'jayeva Gulnora</i> AXBOROT VA "OMMAVIY MADANIYAT" XURUJINING DOLZARB MUAMMOLARI	132-136
<i>Panjiyev Suhrob</i> HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI	137-143
<i>Gadoeva Lobar</i> IJTIMOIY-FALSAFIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI .	144-148
<i>Djurayeva Nigora</i> SYSTEMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COGNITIVE ASPECTS OF CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA	149-158
<i>Юлдашев Фаррух Абдурахманович</i> ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ЕГО СТЕПЕНИ ИССЛЕДОВАНИЯ	159-167
<i>Mengliqulov Umid Mamadiyevich</i> MILLIY IDENTIFIKATSIYA MASALASINING TARIXIY-DINAMIK VA ZAMONAVIY KONTEKSTDA TAHLILI	168-173
<i>To'xtarov Ismatulla Murodovich, Ergashev Ulug'bek Adxamovich</i> MAG'RIBNI MAFTUN AYLAGAN MUTAFAKKIR	174-178
<i>Toirov Ilhom</i> IJTIMOIY-MADANIY TARAQQIYOT: SIVILIZATSION ASOSLAR VA YO'NALISHLAR	179-183
<i>Farxodjonova Nodira, Ergashev Ibodulla</i> GLOBALASHUV SHAROITIDA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSIGA IJTIMOIY-FALSAFIY NAZAR	184-188

<i>Ergashev Ozodbek Baxodurovich</i> YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI	189-194
<i>Fayziyev Xurshid</i> VOLTER VA BAG'RIKENGLIK GENEZISI	195-199
<i>Sattorova Shalola</i> MIRZO ABDULQODIR BEDILNING ASOSIY FALSAFIY G'OYALARI	200-203
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> TADBIRKOR VAZIFALARI VA SHAXSIY SIFATLARI	204-207
<i>Sadullayev Sardor Saydiganiyevich</i> INSON VA SAN'ATNING ARTUR SHOPENGAUER TA'LIMOTIDA ESTETIK TAFAKKUR PRIZMASIDA TAHLILI	208-215
<i>Vaxobova Dilfuza Roziqovna</i> ABU ABDULLOH RUDAKIY ADABIY-FALSAFIY MEROSINI O'RGANISHGA SINERGETIK USULDA YONDASHUV	216-219
<i>Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich</i> MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA USTOZNING SHOGIRDNI TANLASH VA UNI TARBIYALASHDAGI FALSAFIY G'OYALARI	220-224
<i>Umurzaqov Axmadjon Maxamadovich</i> INSON E'TIQODIDAGI O'ZGARISHLARNING METODOLOGIK ASOSLARI	225-231
<i>Teshayeva Gulchehra Murodovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA SHAXSNING RAQAMLI JAMIYATGA TRANSFORMATSIYALASHUVI	232-237
<i>Yusupova Ranaxon</i> IJTIMOIY MUHIT TEXNOGEN SIVILIZATSIYA VA AHLOQ MASALALARI	238-241
<i>Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich</i> SHARQ VA G'ARB TAFAKKURIDA FAROVON HAYOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	242-246
<i>Sultonova Shaxnoza</i> MUNAVVAR QORI MA'RIFIY-AXLOQIY QARASHLARINING FALSAFIY AHAMIYATI	247-251
<i>Dusmanov Sherzod Abduvaliyevich</i> JINOYATCHILIK – YOSHLAR AXLOQIY-MA'NAVIY BUZILISHLARINING MANBAI VA HOSILASI SIFATIDA	252-256
<i>Rajabboy Hasanov</i> FAROVON HAYOT MEZONI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	257-261
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Boynazarov Zokir</i> TARIXIY YOZMA MANBALARDA SOMATIZMLAR VA INSON MANZARASI	262-274
<i>Yeshboyeva Matluba</i> MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI TARJIMALARIDA IBORALARNING BERILISHI ("KO'HNA QUDUQ" DOSTONI MISOLIDA)	275-279

<i>Azizaxon Rasulova</i> SINTAKTIK MAYDON KONSEPSIYASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI	280-284
<i>Mamadkulova Kamila Abdukhaliqovna</i> THE IMAGE OF A LITERARY HERO OF THE "LOST GENERATION" IN THE WORK OF E.M. REMARQUE	285-290
<i>Naimova Parvina Rustamovna</i> ITALYAN VA O'ZBEK MULOQOT MATNI JARAYONIDA MULOQOTNING O'RNI VA AHAMIYATI. ITALYAN TILI VA O'ZBEK TILI VERBAL MULOQOT MATNIDA O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	291-296
<i>Жабборовва Муслима Тохировна</i> ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	297-301
<i>Xudoyberdiyeva Oyjamol, Jo'rayeva Komila</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QADRIYATLAR IFODASI VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI	302-306
<i>Ostonova Ramziya</i> LEXIC-SEMANTIC FIELD OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY	307-311
<i>Qarshiyeva Tamara, Nabiyeva Sharifa, Samadova Charos va G'aniyeva Inobat</i> AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA «UYG'ONISH VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH» TAMOIYILLARINING QIYOSIY TAHLILI	312-316
<i>Sumbul Muxammedova</i> XORAZM DOSTONLARIDAGI AYRIM HIKMATLI JUMLALARNING SODDA GAP TAHLILI BO'YICHA IZOHI	317-322
<i>Abduqodirova Zebo Qodirovna</i> XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA	323-331
<i>Murtozayeva Zarina Muxtor qizi</i> BADIY ADABIYOTLARDA KONSEPT VA KONSEPTASFERA FAOLLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI	332-335
<i>Abiyatova Muslima Maratovna, Abdirasulov Bahodir</i> AUDIOVISUAL TRANSLATION: SUBTITLING AND DUBBING CHALLENGES	336-343
<i>Kayimova Mohinur Salokhiddin kizi, Bakiyev Faxriddin</i> COMPLEXITY OF CULTURE-SPECIFIC UNITS AND SEMANTIC AMBIGUITIES IN TRANSLATION	344-350
<i>Rasulova Nigora Kurbonovna</i> MASHRAB IJODIDA MULAMMA' ASARLAR TADQIQI	351-356

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Djumaniyozova Dilfuza, Matnazarova Muhayyo</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARINI HAL QILISHDA YURIDIK KLINIKANING AHAMIYATI	357-362
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Boburjon</i> KIBERHUJUMLAR NATIJASIDA SHAXSIY VA DAVLAT SIRLARIGA XAVF SOLISH	363-367

<i>Baymurotov G'ayrat Panjiyevich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNCHILIK TASHABBUSI HUQUQINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	368-376
<i>Esanova Shaxnoza</i> JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA SUIQASD QILGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKKA OID RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	377-383
<i>Abduvaliyev Murodillo</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO'YICHA MEROS HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI	384-388
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> TASVIRGA BO'LGAN HUQUQ: ANGLIYA VA NYU-YORK QONUNCHILIGI QIYOSIY TAHLILI	389-395
<i>Ismaylov Raxat</i> HUQUQNI SHARHLASH JARAYONINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI	396-402
<i>Nabiyev Muhridin</i> INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI	403-406
<i>Kabulov Xojabay, Dauletbaeva Aynur</i> SHAXS SHA'NI VA QADR-QIMMATINING HUQUQIY HIMOYASI VA UNI BUZGANLIK UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI	407-412
<i>Utebaev Salamat, Kalbaeva Eldora</i> VOYAGA YETMAGAN YOKI MEHNATGA LAYOQATSIZ SHAXSLAR MODDIY TA'MINOTINING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK	413-418
<i>Begatov Jasurbek Numonjanovich</i> MEHNATGA OID MUNOSABATLARDI KAMSITISH UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK MASALALARI	419-432
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> QONUN BUZILISHI, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA BUNGA IMKONIYAT YARATIB BERAYOTGAN SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH TO'G'RISIDAGI PROKUROR TAQDIMNOMASINING MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	433-441
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Gayupova Saodat Xamidovna</i> INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA ZAMONAVIY TALABA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	442-446
<i>Akimova Jumaxan, Isakova Malika</i> FIZIKA VA ASTRONOMIYANI O'QITISHDA STEAM TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI ...	447-452
<i>Абдуллаева Мавжуда Эргашевна</i> СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ КАРТ	453-460
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MULTIMEDIA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILINGVAL KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	461-464

<i>Xidirova Durдона Muxtorovna</i> SINERGETIK TA'LIM VA O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOIIY-MADANIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	465-469
<i>Yazdonov Ulug'bek, Rashidova Madina</i> YOSHLARDA KASBIY BILIM VA KO'NIKMANI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIIY KONSEPSIYALARDA ILGARI SURILAYOTGAN TA'LIMOTLAR	470-479
<i>Elmuratova Zamira</i> INTERACTIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH	480-484
<i>Karimova Nilufar Ummatqul qizi</i> SOFT SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES: BASES OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL AND COGNITIVE SKILLS	485-490
<i>Adilov Shodiyor</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA DIZAYN FANLARINI INTEGRATSIYALASHDA "G'OYALARNING LOYIHALA" USULI	491-496
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> ПОНЯТИЕ «ДУХОВНЫЙ ГУМАНИЗМ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕЕ КАЧЕСТВО ГУМАННОГО ПЕДАГОГА	497-500
<i>Abdurazzaxov Abdurasul</i> SPORT-SOQ'LOMLASHTIRISH TURIZMI ASOSIDA TALABALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	501-506
<i>Ergashev Tolif</i> O'QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA FANLARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	507-515
<i>Gaziev Baxromjon</i> CHAVANDOZLARNING JISMONIY VA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	516-523
<i>Madaminova Mavjuda Erkinovna</i> TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	524-529
<i>Kamalova Dilnavoz, Sattorova Aziza</i> FIZIKAVIIY MAYATNIK ORQALI OG'IRLIK KUCHI TEZLANISHINI ANIQLASHDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	530-535
<i>Sobirova Saida Otabekovna</i> KASBGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI	536-542
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Sotiboldiyev Amiriddin, Abdumutalibov Oyatillo</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA TASVIRIIY SAN'AT, ARHITEKTURA VA DIZAYN (TEXNIK VA SAN'AT) FANLARINI O'ZARO INTEGRATSIYALASH	543-546

Received: 16 May 2025

Accepted: 1 June 2025

Published: 15 June 2025

Article / Original Paper

EDUCATIONAL ORGANISATIONS AND SOCIETIES ASSOCIATED WITH JADID SCHOOLS IN KHOREZM

Umid Bekmuhammad

PhD in History, Associate Professor
Associate Professor at Ma'mun University

Sayyora Samandarova

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor

Abstract. This article examines the Jadid schools established in Khorezm and the activities of educational organisations and societies associated with them. It also analyses their philanthropic activities and generosity to improve the quality of education and provide the schools with textbooks and manuals.

Keywords: school, education, pupil, textbook, society, charity, Khiva, Gurlen, Khojeyli, Kazan, Crimea, Istanbul, university.

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA'LIM TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI

Umid Bekmuhammad

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
Ma'mun universiteti

Sayyora Samandarova

filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazmda ochilgan jadid maktablari, hamda ular bilan bog'liq ta'lim tashkilotlari, jamiyatlarining faoliyati tadqiq etiladi. Shuningdek ularning ta'lim sifati, maktablarni darslik, qo'llanmalar bilan ta'minlashiga oid xayriya, saxovatleri ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: maktab, ta'lim, o'quvchi, darslik, jamiyat, xayriya, Xiva, Gurlan, Xo'jayli, Qozon, Qrim, Istanbul, universitet.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I6Y2025N04>

Kirish. Ismoil Gaspralining ta'lim tizimiga kiritgan yangi usuldagi o'qitishga oid maktabi 1884-yilda Qrimda o'z faoliyatini boshlagan bo'lsa, oradan vaqt o'tib, Qozon, Ufa, Toshkent, Buxoro va 1898-yildan Xorazmda ham o'z faoliyatini boshlaydi. Xorazmda bu vaqtda Feruzxon (1844-1910) hukmdorlik qilar va uning ma'rifatli, taraqqiyparvar davlat arbobi ekanligini, ta'limga, xususan jadid maktablariga xayrixohligidan ham anglash mumkin edi. U doimiy ravishda To'rtko'ldagi pochta orqali Qrimda nashr etiladigan "Tarjimon" gazetasiga obuna bo'lgan, dunyo va turkiy xalqlarda bo'layotgan jarayonlardan xabardor bo'lib turardi. Aynan shu bois ham Feruzxon jadid maktablarining tashkilotchisi, homiysi bo'lib tarixga kirdi. U faqat maktablar ochilishiga xayrixohlik qilibgina qolmay, ta'lim sifati, bu bilan bog'liq tashkilotlarni yaratish tashabbuskori bo'lgandi. Mazkur maqolada jadid maktablaridagi ta'lim sifati, ularni

darslik, qo'llanmalar bilan ta'minlashga xizmat qilgan tashkilotlar, jamiyatlar faoliyati yoritib beriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mavzuni yoritish va tahlil qilishda Ismoil Gaspralining asarlari, professor Begali Qosimov, Zaynobiddin Abdurashidov, Dilnoza Jamolova, Bahrom Irzayev, S.Samandar, U.Bekmuhammad monografiyalaridan hamda O'zbekiston Milliy arxivi hujjatlari, "Tarjimon" gazetasidagi maqolalar, xabarlardan foydalanildi. Ushbu manbalarni bir-biriga taqqoslagan holda, qolaversa ta'limga oid tarixiy jarayonlardan kelib chiqib haqqoniy, xolis xulosalarga kelindi.

Maktabda o'quvchining darslarni tez va yoshiga, zehniyatiga mos ravishda o'zlashtirishi o'qituvchiga, jamoadagi, sinfdagi muhitga bog'liq. Shu bilan birga esa o'z davri uchun zamonaviy bo'lgan yangi uslublarni qo'llash, ta'lim tizimini isloh qilib turish ham davr, jamiyat, ota-ona, o'quvchilar talabi bo'lishi zarur. Tarixda, xususan Xiva xonligi davrida jadid maktablari tashkil etilgan paytdan aynan shu jarayonga e'tibor berilgan hamda yangi usuldagi ta'lim dargohlari ochish bilan birga, ta'lim sifatini nazorat qiluvchi tashkilotlar, homiylik qiluvchi jamiyatlar ham tashkil qilingan. Jadid maktabi-yangi uslubda dars beriladigan o'z davrining zamonaviy ta'lim dargohi hisoblangan. Aynan 1898-yilda Feruzxon tashabbusi bilan Xiva, so'ngra Yangi Urganch shaharlarida jadid maktablari tashkil etilguncha bo'lgan davrda, Turkistonning boshqa hududlari singari Xorazmda ham an'anaviy, dunyoviy fanlar o'tilmaydigan, asosan diniy bilim beriladigan maktablar (sovet davrida eski maktab deya atalgan-S.S. U.B.) hamda rus-tuzem maktablari mavjud edi. Ya'ni, ta'lim sohasida o'ziga xos raqobatchi dargohlar faoliyat yuritardi.

Ana shunday vaziyatda o'z nomi bilan yangi-jadid maktablarining faoliyat boshlashi uchun davlat miqyosida xayrixoh kerak edi. Ma'lumki, 19 asr oxirida Turkistonning turli hududlari, goh Farg'ona, Toshkent va Buxoro amirligida tashkil etilgan jadid maktablari mutaassib dindorlar, an'anaviy (eski) maktab, madrasa mudarrisleri tomonidan tazyiqqa uchragan holatlar ko'p kuzatilgani ma'lum.

Shu singari Xorazmda 1884-yilda tashkil etilgan rus-tuzem maktabi o'qituvchilari, umuman Rossiya imperiyasining ta'lim mutasaddilari ham jadid maktablariga nisbatan raqobatchi edi. Qolaversa bu tizim maskanlari, ularning pedagoglari jadid maktablariga nisbatan dushmanona nigoh bilan qarashgani Z.Abdurashidovning "Turkistonda jadidchilik" ("Akademnasr" nashriyoti, Toshkent-2023) asarining "Ta'lim uchun kurash: Turkiston ma'muriyatining inkor etish siyosati, ruslashtirish va jadidchilik" bobida batafsil tahlil etilgan.

Garchi, xonlik davridagi maktablar o'z davridagi sharqning taraqqiyot yo'liga kirgan davlatlari, Yevropa mamlakatlariga qaraganda ortda qolgan bo'lsada, ta'lim sohasi o'z davrining savodxon qatlamini yuzaga chiqarishga xizmat qilgan.

Abdulla Boltayevning "Xiva tarixiga oid materiallar" nomli 11-esdalik daftarining 40-betida "Xiva shahrinda va atrofi tagidagi madrasalar ro'yxati" nomli jadvalda 64 ta madrasa nomlari, barpo etilgan yili, hujralar soni va vaqf yerlari qayd qilib o'tilgan bo'lib, ulardan 16 tasi hozirgi vaqtgacha saqlanmaganligi keltirilgan. Ushbu jadvalda dastlab Xivada barpo qilingan, ya'ni 1616-yildagi Arab Muhammadxon madrasasi, 1916-yildagi "Qozi Askar" madrasasi eng so'nggi madrasa bo'lganligi (afsuski Hikmatillo qozi barpo etgan madrasa hozirgacha yetib kelmagan) qayd qilingan. Undan tashqari xonlikdagi bekliklarda ham madrasalar, tabiiyki maktablar ham faoliyat ko'rsatgan.

Tarix fanlari nomzodi Abdulla Abdurasulovning aniqlashicha esa, "Xivada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida 65 madrasa bo'lgan. Ularning 54 tasi shaharda, 11 tasi shahar atrofida

bo'lgan". Madrasada diniy va dunyoviy bilimlar berilgan bo'lib, ko'ngilochar o'yinlar va ashula aytish man qilingan. Madrasada o'qish muddati chegaralanmagan".

Endi Rossiya manfaatlari, imperiya mafkurasi uchun xizmat qilgan rus-tuzem maktablariga to'xtalib o'tsak. Xiva xonligi 1873-yilda Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingach, dastlabki rus-tuzem maktabi Amudaryo bo'limi markazi Petro-Aleksandrovsk (hozirgi To'rtko'l) da o'z faoliyatini boshlagandi. Xiva xonligi devonbegisi, shoir, musiqashunos Komil Xorazmiy tashabbusi bilan 1884-yilda Xivada ham rus-tuzem maktabi tashkil qilingandi. Dastlab Xivadagi ushbu maktabga Petro-Aleksandrovskdagi rus-tuzem maktabidan o'qituvchi N.S. Sazontov dars berishga taklif qilingan. 1887-yilda Xorazmga kelgan rus rassomi L.Ye.Dmitriyev-Kavkazskiy o'z sayohatnomasida ("L.Ye.Dmitriyev-Kavkazskiy." Po Sredney Azii. Zapiski xudojnika ", Spb 1894 s.57) Xivadagi maktab faoliyatiga yaxshi baho bergan bo'lsada, 20 asr boshlariga kelib ushbu maktab o'z faoliyatini to'xtatadi.

Negaki ta'limga bo'lgan ehtiyojni jadid maktablaridagi yuksak ta'lim-tarbiya, o'sha davr uchun chinakam yangilik bo'lgan pedagogika egallagandi. Qolaversa Dmitriyev-Kavkazskiy 1887-yilda Xivadagi rus-tuzem maktabida asosan yetim bolalar o'qitilayotgani, Feruzxon keyingi o'quv yilidan amaldorlarning bolalarini maktabga jalb etmoqchi ekanligini aytgandi. Rossiya ma'muriyati talabi bilan maktab ochilgan ilk davrda o'quvchilar intilishi yetarli bo'lmagan va shu bois asosan yetim bolalar bilan sinf to'ldirilgan. Ya'ni xon va amaldorlarida ham xayrixohlik bo'lmagandi. Biroq rus ma'murlari xohishi bilan tashkil etilgan maktab faoliyat ko'rsatishi uchun o'quvchilar kerak edi. Ilk o'quvchilar shu bois yetim bolalar bo'lishgandi.

Aslida esa rus-tuzem maktablari imperiya itoatidagi o'lkalarni ruslashtirish, mustamlaka holatida saqlash niyatida tashkil qilingandi.

Ana shunday vaziyatda, "1898-yili Xivada Orenburgli Muhammad Vafo va mullo Abdurahmon afandilar tomonidan usuli savtiya maktabi ochildi. Lekin bir oy davom etgan faoliyatidan keyin "taassubning ziyoda o'ldig'ini anglayib, Urganch shahrina ketdilar va u yerda usuli savtiya maktabi kushod etdilar". Ya'ni, poytaxt Xivada 1898-yildagi birinchi jadid maktabiga mahalliy aholining ko'nikishi qiyin bo'ldi va Yangi Urganch shahrida ikki pedagog o'z faoliyatini yo'lga qo'yishdi. Shu tarzda Xorazmda birinchi jadid maktabi 1898-yilda tashkil qilingan "[1.214].

Ikkinchi jadid maktabi esa xonning taraqqiyparvar amaldori Mamat mahram tomonidan Deshonqal'adagi uyida 1905-yilda tashkil etiladi. O'sha yili bosh vazir Islomxo'ja ham jadid maktabiga asos soladi. Xivada dastlab tashkil etilgan usuli savtiya ta'lim maskanlari "Maktabi Mahramiya" (Mamat Mahramning maktabi), "Maktabi jadid" (bosh vazir Islomxo'janing mablag'iga barpo etilgan) deya nomlangan.

Xivadagi ikki va Yangi Urganchdagi jadid maktablari pedagoglarining yuqori saviyadagi bilim berishlari, o'qitish uslubi, dars jarayonlari aholi tomonidan yaxshi kutib olinadi. Negaki farzandlarini usuli savtiya asosida o'qitish, boshqa maktablarga qaraganda samaradorligini ko'rsatgandi. Natijada aholida bo'lgan talab bois 1907-yilda valiahd Asfandiyorning o'zi ham Xivada uchinchi jadid maktabini tashkil qiladi.

1907-yil 30-martda "Tarjimon" gazetasi Asfandiyorning "Xiva valiahdi usuli savtiya maktabi ochdirish uchun Barudiy madrasasini tamomlagan ikki muallimni chaqirtirdi, 25-fevralda keldilar, kelishlari bilan maktabda dars boshlaganlari haqida"gi xabarini ham chop qilgan[2.65].

Shu tariqa Qozon shahridagi Olimjon Barudiy madrasasini bitirgan ikki nafar pedagog Xivada 1907-yildan o'z faoliyatini boshlaydi.

Hukmdor Feruzxon jamiyatdagi barcha sohalarga nisbatan talabchan, qolaversa o'zi xayrixohlik bilan ijozat bergan maktablardagi jarayonni kuzatib borayotgandi. Shu bois uni jadid maktablarining kelajagi, o'qituvchilarning bilim berishi, o'quvchilarning ta'lim olishi qiziqtirganidan imtihonga e'tibor qaratadi.

“1907-yilning 28-mayida Asfandiyor va Islomxo'ja, 31-may kuni qozikalon, mudarris, oxunlar ishtirokidagi imtihon hay'ati o'quvchilarni sinovdan o'tirishadi. Ya'ni Xivadagi dastlabki ikkala maktabning 113 nafar talabasi hay'atga imtihon topshiradi va hayratlanarlisi hammasi a'lo baho olishadi. Imtihon natijasidan ruhlangan valiahd Asfandiyor, bosh vazir Islomxo'ja va Qozikalon Salimoxunlar o'zaro maslahatlashib Qozon shahridan ushbu maktablar uchun yana ikkita o'qituvchi taklif qilishga qaror qilishadi. Shu bilan birga Xorazmda jadid maktablarini ko'paytirish, o'quv jihozlari, adabiyotlari bilan ta'minlash, ulardagi ta'lim sifatini nazorat qilish uchun Ramazon Muhammad Karimzodani maktablar noziri qilib tayinlashadi” [3.54].

Ya'ni, sovet davrida tuman (shahar) xalq ta'limi bo'limi, viloyat xalq ta'limi boshqarmasi deya nomlangan tashkilotga, 1907-yilda birinchi bo'lib Xivada asos solingandi. Jadid pedagogi Ramazon Karimzodaga Xiva, Yangi Urganch shaharlaridan boshqa hududlarda ham usuli savtiya maskanlarini tashkil etish, ularga malakali pedagoglarni jalb qilish, darslik, o'quv qo'llanmalar bilan ta'minlash vazifasi yuklatilgan edi.

E'tiborli jihati, bu singari ta'lim muassasalari keyinchalik Buxoro, Toshkent shaharlarida ham tashkil etilgan va ular turlicha nomlangan jamiyatlar edi. Tarix fanlari doktori Dilnoza Jamolovanning tadqiqotlariga ko'ra, “o'z oldiga Buxoroni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma'rifat tarqatish, amirlik hududida konstitutsion monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o'rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish, milliy valyutani joriy qilish va milliy qo'shin tuzishni maqsad qilib qo'ygan Buxoro jadidchilik harakatining taniqli namoyandalari 1909-yilda “Tarbiyai atfol” jamiyatini tuzib, Termiz, karki, Yangi Buxoro va G'ijduvonda jamiyatning 28 ta shoxobchasini ochganlar. Jamiyat o'z faoliyati davrida quyidagi ishlarni amalga oshirgan:

- ilmga chanqoq yoshlarga iqtisodiy va ma'naviy yordam ko'rsatib, Rossiyaning Qozon, Ufa, Boqchasaroy hamda Istanbulga o'quvchi yuborish masalasiga alohida e'tibor qaratgan;

- Buxoro amirligida gazeta va jurnallar nashr qilinmasa ham jamiyat Rossiyaning musulmon shaharlarida, Turkiya va Eronda nashr qilingan matbuot namunalari bilan buxoroliklarni tanishtirib borish uchun harakat qilishgan. Rossiya siyosiy agentligining ta'qib va to'siqlariga qaramay, jamiyat a'zolari tomonidan bunday nashrlar amirlikda keng tarqatilgan;

- jamiyat a'zolari o'rinsiz sarf-xarajatlarga, to'y va ma'rakalarda yo'l qo'yiladigan isrofchiliklarga qarshi chiqib, bu mablag'larni farzandlar tarbiyasiga, ularni chet ellarda o'qitish uchun sarf qilishga da'vat etganlar”(4).

Agarki, Buxorodagi “Tarbiyai atfol” jamiyatining maqsad va vazifalariga e'tibor qaratsak, ular faqatgina ta'lim bilan cheklanibgina qolmay, jamiyatning barcha sohalarini isloh qilish, monarxiyaga barham berish, zamonaviy respublika tuzishga intilganini ko'rishimiz mumkin.

Bu davrga kelib dunyo voqealari, undagi jarayonlar tezlashgani bois, Turkistonning boshqa hududlarida ham shu singari va boshqa tashkilotlar ta'sis qilingan va ularda ham ta'lim,

maktab sohasiga alohida e'tibor qaratilgandi. Dunyoni, undagi ta'lim tizimini matbuot, sayohatlar orqali anglagan taraqqiyparvar ziyolilar, ta'lim sohasida borayotgan jarayonlarni boshqarish, iqtidorli yoshlarni xorijga o'qishga yuborishni birinchi darajali maqsad deb bilishgandi. Tabiiyki, xorijga iqtidorli yoshlarni o'qishga yuborish muayyan mablag'ni talab qilardi.

Filologiya fanlari doktori, professor Nurboy Jabborov tahlil qilganidek, " ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini isloh etishni maqsad qilgan jadidlar Vatan va millat taraqqiyoti yo'lidagi ushbu harakatlarining moliyaviy ta'minoti uchun xayriya jamiyatlari tuzgan. Bu jamiyatlar xalqdan yig'ilgan yordamlar, millat boylari xayriyalari hisobidan faoliyat yuritgan. Toshkentda "Turon", Buxoroda "Tarbiyai atfol", Qo'qonda "G'ayrat" xayriya jamiyatlari hamda 10 ga yaqin shirkat ana shu maqsadga xizmat qilgan. Bularning barchasi, birinchi navbatda, usuli jadid maktablari faoliyatini yaxshilashga qaratilgan edi. Xususan "Shirkati Buxoroi sharif" tashkiloti ham 1909-yilda ta'sis qilinib, jadid maktablarini darslik, o'quv qo'llanmalari bilan ta'minlashni maqsad qilib olgandi.

Bundan tashqari, faqir va muhtojlarni moddiy-ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, yetimxonalar (jadidlar ularni "Doru-l-aytom" deb atagan) qurish, keksalar va nogironlar uchun shifoxona va ambulatoriyalar barpo etish maqsadlarini qo'ygan. Millat yoshlarini maktabda o'qitish, eng iqtidorlilarini oliy ta'lim olishi uchun dunyoning taraqqiy etgan mamlakatlariга yuborish bilan bog'liq masalalar ko'zda tutilgan. Jadidlar ta'sis etgan nashriyotlar xarajatlari ham xayriya jamiyatlari hisobidan qoplangan. Masalan, Abdulla Avloniy o'z tarjimaiy holida "Turon" xayriya jamiyatining "Nashriyot", "Maktab" shirkatlari haqida ma'lumot beradi. Ma'rifatparvarning "Hukumatdan ruxsat olmoq uchun bir yarim oy ovora bo'lmoqg'a to'g'ri keldi. Ikki marotaba bergan arizamiz rad qilinib, uchinchi marotabada ruxsat berdi. Men shul jamiyati xayriyaning muassis a'zolaridan bo'lib, boshlab ochiluvda bir yil raislik xizmatini ado qildim. Andin so'ng to hurriyat davrig'acha a'zosi bo'lib maktablarg'a, yetim va g'ariblarg'a yordam qilib kelinur", degan fikrlari buning isbotidir.

Toshkent jadidlari rahnamosi Munavvarqori Abdurashidxonovning ta'kidlashicha, millat oydinlari xayriya jamiyatlari mablag'lari evaziga "...hech mumkin bo'lmag'on zamonda chetg'a o'quvchilar yubordilar. Maktablarni o'rta darajalarg'a qadar olib bordilar. Jamiyatlar chetga ketuvchi o'quvchilarga, maktablarga moddiy va ma'naviy yordam berarlik darajada kuchga ega bo'ldi. Gazetalar afkori ommani qo'lga olib, uch-to'rt ming nusxa sotilaturg'on martabaga yetdi... Hukumat rus-tuzem maktablarining "usuli jadid" maktablariga raqobat qilolmasligini bilib, isloh qildi..."[5.74].

Ya'ni, ta'lim tizimidagi yangilik, xorijda yoshlarni o'qitish, islohot sari boshlangan jarayonlar qiyinchiliklar bilan davom etgan. Biroq jadidlar maslakdoshlik hissi bilan doimo millat, vatan istiqboli yo'lida kurashganlar.

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori Bahrom Irzayevning tadqiqotlariga ko'ra, "taraqqiyparvarlar xuddi shu davrda xalq va mamlakat taqdiriga daxldor muhim masalalar bilan shug'ullanib, xalqning yumuq ko'zlarini ochishga, uni erk, hurfiylik va milliy o'zlik singari buyuk tarixiy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga intildilar. Ular millatni mustamlakachilik kishanlarini parchalab tashlash uchun kurashga da'vat etdilar. Jadidlar bu yo'lda xalq maorifini taraqqiyotning eng ishonchli quroli deb bildilar. Turkistonda oliy ta'lim muassasalari yo'qligi tufayli jadid taraqqiyparvarlari yoshlarni chet ellarda o'qitish, ayniqsa, Yevropa ilm-fani yutuqlari bilan tanishtirish masalasiga alohida e'tibor qaratganlar.

Natijalar va muhokama. 1909-yil 12-may kuni Toshkentda tuzilgan Turkiston jadidlarining dastlabki “Jamiyati xayriya” tashkiloti talabalarni chet ellarda o‘qitish ishiga rahbarlik qildi. Uning ko‘magida yoshlar Rossiyaning Sankt-Peterburg, Saratov, Qozon, Ufa, Orenburg shaharlaridagi oliy maktab va madrasalarga, shuningdek, Istanbul, Qohira kabi xorijiy shaharlardagi universitetlarga o‘qishga yuborila boshladi.

1909-yil 18-iyulda Buxoro shahrida tuzilgan jadidlarning “Tarbiyai atfol” jamiyati shu yilning o‘zida Fitrat, Usmonxo‘ja Po‘latxo‘ja o‘g‘li, Ato Xo‘ja, Mazhar Burhonov kabi ko‘pgina yoshlarni Istanbulga o‘qishga yo‘llagan edi. Buxorodan chet elga tahsil olish uchun yuboriladigan talabalar soni 1911-yili 15 nafarga, 1912-yili 30 nafarga yetgan. Keyinchalik shunday talabalar orasidan Fitrat, G‘ozi Olim Yunusov, Xolid Said, Eson afandi Musayev kabi yozuvchi olimlar, Mustafo Cho‘qayev, Ubaydulla Xo‘jayev, Norbo‘tabekov kabi yetuk huquqshunoslar yetishib chiqdi”[6.85].

Ana shunday jarayonda, bu davrga kelib Xorazmda ham jadidlarning ta‘lim sohasi va ularning ma‘rifatparvarlik g‘oyalarini qo‘llab quvvatlash uchun, turli tashkilotlar ham yuzaga kelayotgandi. Xususan 1912-yilda bosh vazir Islomxo‘ja tashabbusi bilan tashkil qilingan “Ta‘sisoti xayriya” jamiyati aynan jadid maktablarini qo‘llab quvvatlash, bitiruvchilarni xorijga o‘qishga yuborishni maqsad qilib olgandi.

“1912-yil 24-fevraldagi “Tarjimon” gazetasida yozilishicha, “Islomxo‘ja Xivada “Ta‘sisoti xayriya” vujudga keltirish uchun o‘zidan 100 ming rubl iona yetgan” [7.51].

Tabiiyki bosh vazirning tashabbusini boshqa mulkdor taraqqiyparvarlar ham qo‘llab quvvatlashadi. Shu tarzda boshqa jadid mulkdorlari ham tashkilotni qo‘llab xayriya ishlarini olib borishgan. Ushbu jamiyatning eng muvaffaqiyatli ishi Rahmonbergan mahramning o‘g‘li-Bekjon Rahmonni 1912-yil oxirida Istanbul universitetiga o‘qishga yuborishi bo‘ladi.

Bora-bora shu jarayonda boshqa jadid pedagoglari, ularning xayrixoh, homiylari tomonidan ham turli xil jamiyatlar yuzaga kela boshlaydi. Ana shunday tashkilotlardan biri Yangi Urganch savodxonligi jamiyati deb nomlanadi va 1913-yilda faoliyatini boshlaydi.

Jamiyatning maqsadi jadid maktablari sonini ko‘paytirish, ularga o‘qituvchilar taklif qilish, darslik va qo‘lanmmalarni yaratish, maktab bitiruvchilarini xorijga yuborishni maqsad qilib olishgan. Bu maqsad yo‘lida 1914-yilda Yangi Urganchdagi zamonaviy binoda Qozon shahridan kelgan o‘qituvchilar shaharda ikkinchi jadid maktabini tashkil qilishadi. Biroq 1916-yil qo‘zg‘olonlari va 1917-yildan keyingi tazyiqlar sabab pedagoglar Chorjo‘y shahriga ketib faoliyatini davom ettirishadi. Jamiyat ham afsuski, 1917-yil kuzida o‘z faoliyatini to‘xtatadi.

Shu tarzda 1907-yil 28-mayida Xivada ta‘sis qilingan maktablar nozirligi ham, 1912-yil bosh vazir Islomxo‘ja tomonidan tashkil etilgan “Ta‘sisoti xayriya” jamiyati va 1913-yil Yangi Urganch shahrida tuzilgan “Yangi Urganch savodxonligi jamiyati” ham 1917-yil sentyabrida o‘z faoliyatini to‘xtatishgan. Ana shu tariqa ularning birisi 10-yil, ikkinchisi 5, uchinchisi esa 4-yilgina faoliyat yuritgan. Ta‘limga oid tashkilot va jamiyatlarning tugashiga ikkita sabab bor edi:

1). 1917-yil aprelida jadidlar tomonidan ta‘sis etilgan parlament-“Idorai marshrutiya” kuz faslida Asfandiyorxon va mutaassiblar tazyiqiga uchragach tugatiladi. Tabiiyki jadidlar-“Yosh xivaliklar” harakatining mag‘lubiyatidan so‘ng, jadid maktablarining ayrimlari, ta‘limga oid uchta tashkilot, jamiyatlar ham faoliyatini to‘xtatishga majbur bo‘ladi.

2). Birinchi jahon urushining mustamlaka o'lkalarga ta'siri va iqtisodiy vaziyat og'irlashgach, ko'plab jadid pedagoglari va yuqoridagi nozirlik, jamiyatlar xodimlari ham vohani tark etib, Qozon, Ufa, Toshkent shaharlariga ketishga majbur bo'lishadi.

Garchi nozirlik, jamiyatlar qisqa muddat faoliyat ko'rsatgan bo'lishsa-da, ular o'z faoliyati davomida maktablar sonini ko'paytirish, ta'lim sifatini yaxshilash, darslik, o'quv qo'llanmalari bilan ta'lim maskanlarini ta'minlashdek o'z vazifasini a'lo darajada bajarishdi.

Xulosa. Afsuski, tarixchilar, pedagog olimlar tomonidan, maktablar nozirligi, "Ta'xisoti xayriya", "Yangi Urganch savodxonligi jamiyati" singari Xorazmlik jadidlarning nozirlik va jamiyatlari, ularning Turkiston, Buxoro va Usmoniylar davlatidagi jadidlar tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalari to'liq tadqiq etilmagan. Faqatgina bosh vazir Islomxo'ja, "Ta'xisoti xayriya" jamiyati tomonidan Xivalik jadid maktabi bitiruvchisi Bekjon Rahmonning 1912-yil oxirida Istanbulga o'qishga yuborilgani xonlik davridagi yagona imkoniyat bo'ldi. Vaholanki qo'shni Buxoro amirligidagi jadidlar tashkiloti 30 ga yaqin yoshlarni xorijga o'qishga yuborishgandi.

Shuningdek, Gurlandagi jadid maktabi bitiruvchisi Olimjon Qodiriy, Yangi Urganchdagi jadidlar maktabi bitiruvchisi Maryam Sultonmurodovalar esa, xonlik tugatilib, respublika davrida-1922-yilda Germaniyaga borib o'qishga muvaffaq bo'lishdi. Shu kabi Xorazmlik boshqa jadid maktabi o'quvchilari ham Toshkent, Ufa, Moskva shaharlariga o'qish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Agarda 1917-yil kuzida ta'lim tashkiloti, jamiyatlar, shuningdek "Idorai marshrutiya"-parlament faoliyati to'xtatilmasa, iqtidorli yoshlarning xorijga o'qishga yuborilishi yana davom qilgan va Xorazm vohasiga xorijda o'qigan zamonaviy kadrlar kirib kelgan bo'lishardi. Afsuski, 1917-yil kuzidagi xonlik tuzumi va mutaassiblar tazyiqi, 1920-yildan jadid maktablarining sovetlashtira boshlanishi, 1924-yilda respublikaning tugatilishi jadidlar orzusining armonga aylanishiga sabab bo'ldi.

Oradan yillar o'tib, 1991-yildagi istiqlolgina jadidlar armoni ushalishiga olib keldi va xorijda o'qiyotgan yoshlar safi tobora ortib bormoqda. Hozirda tarix fani oldida Xorazm jadidlarining ta'lim bilan bog'liq tashkilot, jamiyatlari faoliyati, ularning erishgan yutuqlari, xorijda o'qigan xorazmliklar, ularning taqdirini tadqiq etish eng dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. S.Samandar, U.Bekmuhammad "Xorazm jadid maktablari", "MILLENIUMUS PRINT" nashriyoti, Urganch-2025-yil, 55-bet.
2. "Tarjimon" gazetasi, 1907-yil 30-mart.
3. S.Samandar, U.Bekmuhammad "Xorazm jadidchiligi: islohotlar, ta'lim va adabiyot", "MILLENIUMUS PRINT" nashriyoti, Urganch-2024-yil, 78-bet.
4. D.Jamolova "Buxoro amirligida jadidlar va qadimchilar faoliyati" (XIX asr oxiri -XX asrning birinchi choragi), "Muharrir" nashriyoti, Toshkent-2021-yil, 80-81 betlar.
5. N.Jabborov, "Jadidchilikni nega va qanday o'rganishimiz kerak?", "Yangi O'zbekiston" gazetasi, 2023-yil 19-dekabr.
6. B. Irzayev, "O'zbek yoshlari va xorijiy ta'lim", "Akademnashr", Toshkent-2018-yil, 8-bet.
7. "Tarjimon" gazetasi, 1912-yil 24-fevral.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).